

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022

ss. 1442-1465

Makalenin Geliş
Tarihi

30/11/2022

Makalenin
Kabul Tarihi

30/12/2022

Yayın Tarihi

31/12/2022

YAZMA BİR ESERDEN HAREKETLE KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI BAĞLAMINDA MİSAFİRPERVERLİK DEĞERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL TEMELLERİ¹

Ömer İNCE²

ÖZET

Toplumlar, zaman içerisinde fikren, zikren, bedenen, davranış ve anlayış olarak olumlu veya olumsuz yönde değişim gösterirler. Bu durum insanlığın karakteristik bir özelliğidir. İnsan ve insanlığın benimseyip içselleştirdiği bireysel ve toplumsal değerler değişen ortam ve şartlara bağlı olarak zaman içerisinde örselenip, farklı değer yargılarına dönüşebilmektedir. Toplumlara birbirinden ayıran ulusal sosyo-kültürel değerler mümkün olduğu kadar hassasiyetle korunarak nesilden nesile aktararak korunur. İnsanlığın somut ve somut olmayan kültürel verimlerine, anlatıya dayalı sözlü kültür dağarları yanında, aktarıma dayalı yazılı kültür arkeolojisi içerisinde de rastlamak mümkündür. 11.Yüzyıldan itibaren hemen her yüzyılda yazılan Nasihatname tür eserlerde koruma altına alınarak ulusal ve uluslararası çapta, bireysel-toplumsal, maddi-manevi, dini-ahlaki, etik ve sosyo-kültürel değerlerin ele

¹ Bu makale USEAS2022'de sözlü bildiri olarak sunulmuş, genişletilerek makale haline getirilmiştir.

² Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, omer.ince@usak.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-1579-3141

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022 ss. 1442-1465

alınıp işlenerek bu değerleri unutulup yok olmaktan kurtardığı söylenebilir. Sağlıklı bir toplumsal yapının devamlılığı noktasında ortak değerlerin olması ve bunların da deforme olmadan yeni nesillere aktarılması gerekmektedir. Bu aktarma sürecinde aile ve eğitim sistemine büyük görev ve sorumluluk düşmektedir. Değerler, ulusal yapının dinamiği olarak toplumu ayakta tutan bireysel toplumsal ve ulusal duygulardır.

Günümüzde “Millî” Eğitim Bakanlığı Öğretim programlarının ilk ve öncelikli hedefi; Bakanlıkça tespit edilmiş, kabul görmüş ve onaylanmış adalet, adil olma, aile birliğine önem verme, barış, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, hoşgörü, misâfirperverlik, özgürlük, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik gibi millî kültürü yaşatmak için tespit edilen yirmi dört değerden biri de misâfirperverliktir. Misâfirperverlik son yıllarda görülen değer aşınmasına karşın tarih boyu Türk kültürünün en karakteristik değerlerinden biri olmuştur. İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası dönemlerde hassasiyetle korunup geliştirilen bir değer olmuştur.

Araştırmamızda 15. Yüzyılda Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşamış Abdurrahim Karahisârî'nin nasihatname tür mesnevisi Vahdetnâme adlı eserinde ele aldığı şekliyle misâfir/misâfirperverlikle ilgi tespit telkin ve öğretileri incelenerek ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kültür, Edebiyat, Klasik Edebiyat, Değer, Eğitim.

SOCIO-CULTURAL FOUNDATIONS OF HOSPITALITY VALUE IN THE CONTEXT OF CLASSICAL TURKISH LITERATURE FROM A WRITTEN WORK

ABSTRACT

Societies change in a positive or negative way over time in terms of ideas, dhikr, body, behavior and understanding. This is a characteristic feature of human beings. Individual and social values that people and humanity have adopted and internalized can be damaged over time and turn into different value judgments depending on the changing environment and conditions. National socio-cultural values that separate societies from each other are preserved as sensitively as possible and transmitted from generation to generation. It is possible to come across the tangible and intangible cultural yields of humanity in the written culture archeology based on transfer, as well as the narrative-based oral culture repertoires. It can be said that the advice written in almost every century since the 11th century has been taken under protection in such works, and that individual-social, material-spiritual, religious-moral, ethical and socio-cultural values have been handled and processed on a national and international scale, saving these values from being forgotten and destroyed. It will be a healthy lifestyle. In this consumption process and education has a great duty and

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022 ss. 1442-1465

responsibility. Values are objects and national feelings exhibited as a national history of education.

Today, the first and primary goal of the "National" Ministry of Education Curriculum is; Justice, being fair, giving importance to family unity, peace, independence, scientificness, hard work, solidarity, friendship, sensitivity, honesty, aesthetics, equality, tolerance, hospitality, freedom, patience, giving importance to being healthy as determined, accepted and approved by the Ministry One of the twenty-four values determined to keep the national culture alive, such as respect, love, responsibility, savings, cleanliness, patriotism, benevolence, is hospitality.

Hospitality has been one of the most characteristic values of Turkish culture throughout history, despite the erosion of value in recent years. It has been a value that has been carefully preserved and developed in the pre-Islamic and post-Islamic periods.

In our research, the advice and teachings of Abdurrahîm Karahisari, who lived during the reign of Mehmed the Conqueror in the 15th century, will be examined by examining the suggestions and teachings related to guest/hospitality as he discussed in his work Vahdetnâme.

Keywords: Culture, Literature, Classical Literature, Value, Education

1. GİRİŞ

Misâfir kelimesi Arapça s-f-r sülâsî kökünden sâfera vezninden (sefere gitti; yola gitti kökünden hareketle yola giden manasına) müsâfir vezni ile ism-i fâil bir kelimedir. Türk milletinin sosyo kültürel hayatı konar/göçer bir hayat tarzıdır. Bir yılın bütün aylarını aynı mekan ve coğrafyada sürdürmedikleri bilinen bir gerçektir. Türkler bir yerden bir yere göçleri esnasında ummadıkları olaylar aşırı soğuk, açlık-susuzluk, yorgunluk vb. ihtiyaçlarla karşılaşabilirler. Bu durumda temeli göçebe hayat olan toplum zaman içerisinde kültürel bir dayanışma kabiliyeti geliştirip yaygınlaştırarak, göçer hayatın yaşama şartlarını kolaylaştırmak üzere misâfirperverliği sosyo-kültürel hayatın önemli bir maddesi haline getirdiklerini söyleyebiliriz. Bu durumda konaklayan (mukîm) insanlar yolculukta olan (misâfir) insanları konuk kabul edip, kapısını çalan çalmayan, gördüğü her muhtaç yolcu insanı "Tanrı misâfiri" kabul ederek, ona önce kalbini sonra da evinin kapılarını açmıştır. İslamiyet öncesi zamanlardan beri var olan bu dayanışma örneği İslamiyeti kabul etmelerinden sonra da Türklerin karakteristik bir özelliği olarak günümüze kadar devam etmiştir.

Hiç şüphesiz değişim canlılığın karakteristik bir özelliğidir. Buna bağlı olarak insanoğlunun benimseyip içselleştirdiği bireysel ve toplumsal değerler de zaman içerisinde örselenip, değişip farklı değer yargılarına dönüşebilmektedir. Toplumları birbirinden ayıran millî karakterli sosyo-kültürel değerler, olumsuz değişmelere karşı mümkün olduğu kadar hassasiyetle korunur. Böylece sosyo-kültürel değerler nesilden nesile aktararak korunur. İnsanlığın somut ve somut olmayan kültür verimlerine, anlatıya dayalı sözlü kültür dağarları yanında, aktarıma dayalı yazılı kültür arkeolojisi içerisinde de rastlamak mümkündür. 11.Yüzyıldan itibaren hemen her yüzyılda yazılan Nasihatname tür eserlerde koruma altına alınarak ulusal ve uluslararası çapta, bireysel-toplumsal, maddî-manevi, dini-ahlaki, etik ve sosyo-kültürel değerlerin ele alınıp işlenerek bu değerleri unutulup yok olmaktan kurtardığı söylenebilir.

Günümüzde “Millî” Eğitim Bakanlığı Öğretim programlarının ilk ve öncelikli hedefi; Bakanlıkça tespit edilmiş, kabul görmüş ve onaylanmış adalet, adil olma, aile birliğine önem verme, barış, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, hoşgörü, misâfirperverlik, özgürlük, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik gibi millî kültürü yaşatmak için tespit edilen yirmi dört değerden biri de misâfirperverliktir.

Misâfirperverlik, son yıllarda görülen değer aşınmasına karşın tarih boyu Türk kültürünün en karakteristik değerlerinden biri olmuş, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası dönemlerde hassasiyetle korunup geliştirilen bir değer olma özelliğini korumuştur.

Millî benliğin korunup kollarlanması, bireysel değerler yanında, özellikle toplumsal, ulusal ve evrensel değerlerimizi gelecek kuşaklara aktarmak sağlıklı bir toplumun devamlılığı açısından oldukça önemlidir. Toplumun değerleri, tarihin bilinmeyen dönemlerine kadar giden millî kaynaklarımızdan süzülüp gelmiştir. Zaman içerisinde özünden bir şey kaybetmeksizin topluma bağlı olarak değişim ve gelişim gösteren bu değerlerin muhafazası gelecek kuşakların yetişmesi açısından önemlidir. Son yıllarda değerler eğitimiyle ilgili çalışmaların oldukça arttığı görülmektedir. Tarihsel süreçte verilmiş olan eserlerden hareketle tek tek veya eserlerde bulunabilen tüm değerlerin tespiti ile genç kuşaklara aktarmak günümüzden çok geleceğimize ışık tutacaktır.

Kültür sınırlarını yok eden dijital dünyada milletlerin öz kültür ve değerlerini korumaları her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Özellikle toplumumuzda gözlemlendiği üzere Türk-İslam kültürünün batı kültür ve değerleri karşısında

erozyona uğramasının yanında giderek kaybolmağa yüz tuttuğu da bir gerçektir.

Toplumsal değerlerin aşınması veya değişime uğramasında zaman içerisinde farklılaşan bireysel toplumsal ve ekonomik şartların etkisinden söz etmek de mümkündür. Günümüzde bu duruma en uygun toplumsal değerlerden biri olarak misâfirperverlik değerini gösterebiliriz.

Araştırmamızda Fatih Sultan Mehmed devrinde (15.yy) yaşamış Abdurrahîm Karahisârî'nin Vahdetnâme adlı eserinde ele aldığı şekliyle misâfir/misâfirperverlikle ilgi değer öğretileri doküman analizi yöntemiyle incelenerek ele alınacaktır.

Abdürrahim Karahisârî Hayatı ve Eserleri³:

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babası Alâeddîn-i Mısrî ve kardeşlerinin kurdukları vakıflardan zengin ve köklü bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklardaki rivayetlerden ve kendi eserlerindeki bilgilerden anlaşıldığına göre Akşemseddin'e intisap etmiş, ondan feyiz almış ve daha sonra da halifesi olmuştur. Enîsi'nin Menâkıb-ı Akşemseddin adlı eserinde nakledilen bazı hadiselerden, hayatının büyük bir kısmını şeyhi ile beraber geçirdiği ve 1436 yılında onunla birlikte Beypazarı'nda, 1443 tarihinde ise Edirne'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Akşemseddin'le birlikte İstanbul'un fethine iştirak ettiği söylenmekte ise de kaynaklarda bu konuda herhangi bir kayıt yoktur. Kardeşi Muslihuddin'in tanzim ettirdiği vakfiyede şahitler arasında adının geçmesinden, fetihten iki ay sonra (Receb 857 / Temmuz 1453) Karahisar'da bulunduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'un fethinde bulunmuşsa bile muhtemelen o da, şeyhi Akşemseddin gibi, Fâtiht Sultan Mehmed'e kırılmış olduğundan memleketine dönmüştür. Nitekim, Münyetü'l-ebrâr adlı eserinin müellif nüshasında fetih için düşürdüğü tarihi çıkarması ve fetihten yedi yıl sonra kaleme aldığı Vahdetnâme adlı eserini Vezîriâzam Mahmud Paşa'ya ithaf edip Fâtiht Sultan Mehmed'in adını anmamış olması bu

³ Erünsal, İsmail E. "Abdürrahim Karahisârî" Maddesi, TDVİ, Ayrıca: Dr. Öğr. Üyesi Gülçiçek Akçay, "Şeyh Abdurrahîm Karahisârî" TEİS. ; Kamil Sarıtaş, Mısrî Sultan Abdürrahim Karahisârî'de Tasavvuf Felsefesi, Afyon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2015. Ve: "Abdürrahim Karahisârî'nin Hakikat Arayışı, Eskişehir OGÜ İlah. Fak. Der. S.VII. C.4. s.97-130. 2017. ; Kıstırak, Saim ;"Abdürrahim Karahisârî'nin Vahdet-name'si" (tenkitli metin-sözlük) ,İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1999 (87440 Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi). ; Sarı, Mehmet. "Vahdetnâme'nin Bilinmeyen Bir Yazma Nüshası", ASOS JOURNAL (The Journal of Academic Social Science), S. 66, s. 1-35, 2018. Vd.

ihtimali kuvvetlendirmektedir. Eşrâtü's-sâ'a adlı eserinin telif kaydından, Karahisârî'nin 1457 yılında İznik'te bulunduğu, Enisî'nin Akşemseddin'in vefatıyla ilgili olarak verdiği bilgilerden de 1458'de Göynük'e gittiği öğrenilmektedir. Şairin, vakfiyesini düzenlediği 888 (1483) yılına kadar nerede bulunduğu dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu tarihte Karahisar'da tanzim ettirdiği vakfiyesiyle servetini ve kitaplarını Afyon'da yaptırdığı mescide vakfetmiştir. Ölüm tarihi kaynaklarda zikredilmemekle beraber, 1494'te Karahisar'ı ziyaret eden Muğlalı Şâhidî'nin, şairin bu tarihte hayatta olmadığına dair beyanından, onun 1494 yılından önce öldüğü anlaşılmaktadır. Türbesi Afyonkarahisar'da Kasım Paşa Camii'nin yanındadır. Abdürrahim Karahisârî'nin Vahdetnâmesi üzerine Hacı Ömer Karpuz tarafından (Gramer İncelemesi-Metin-İndeks) Doktora Tezi (Erzurum-1991), ve Saim Kısırak tarafından İnönü Üniversitesinde yüksek lisans tezi, (Malatya-1999) yapılmıştır. Bunun yanında TEES'de prof. Dr. Mehmet Sarı tarafından "Vahdetnâme" maddesi, TEİS'de Dr. Öğr. Üyesi Gülçiçek Akçay tarafından maddesi vardır. Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları arasında Kamil Sarıtaş tarafından "Mısri Sultan, Abdürrahim Karahisârî'de Tasavvuf Felsefesi" adlı bir eser vardır. Bu çalışmalar yanında pek çok araştırma yazısı da bulunmaktadır.

Eserleri. Abdürrahim Karahisârî'nin biri Arapça, üçü Türkçe olmak üzere dört eseri vardır.

1. Münyetü'l-ebrâr ve gunyetü'l-ahyâr. Selve adlı tasavvufî bir eserin bazı ilâvelerle Türkçe'ye tercümesidir. 1453'te İznik'te yazılmıştır. Karahisârî bu tercüme-yi şeyhi Akşemseddin'in emri üzerine yaptığını mukaddimede belirtmektedir. İki kısım ile bir hâtimedden ibaret olan ve her kısmı da on baba ayrılmış bulunan eserin çeşitli kütüphanelerde nüshaları vardır.

2. Tercüme-i Kaside-i Bürde. Hz. Peygamber'in medhi hakkında Bûsirî tarafından yazılan Arapça kasidenin Türkçe tercümesidir. Eser, İ. Hikmet Ertaylan tarafından tıpkıbasım olarak neşredilmiştir (İÜ Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1960).

3. Risâle fî eşrâti's-sâ'a. Kıyametin alâmetlerinden bahseden Arapça bir eserdir. 862 (1457) yılında telif edilmiştir. Tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Fâtih, nr. 5347, vr. 117b-123a).

4. Vahdetnâme. Abdürrahim Karahisârî'nin en önemli Türkçe mesnevi tür eseridir. Sade bir dille ve aruzun remel bahrinde yazılan eser 4250 beyitten meydana gelir. Afyonkarahisar'da 865/1460'de tamamlanan eser, Fâtih'in

veziri Veziriazam Mahmûd Paşa'ya ithaf edilmiştir (Sarı 2018: 18). Şair, tasavvufî esasları basit hikâyelerle açıklamaktadır. Eserde bazı mistik İnan şairlerinin ve Âşık Paşa'nın tesirleri açıkça görülmektedir. Nasihatname niteliğinde dini-tasavvufî bir eser olan Vahdet-nâme'nin yurt dışında ve yurt içinde kütüphanelerde ve şahıs ellerinde yirmiden fazla el yazma nüshası mevcuttur (Bilgin 2012: 436).

Eserde Arapça 150'den fazla ara başlık bulunmaktadır. "Kitâb-ı Vahdet-nâme" başlığı altında besmeleyle başlayan eserde, "Fî-Beyâni Sebeb-i Te'lif-i Kitâb" ara başlığı altında eserin Akşemseddin'den alınan ilhamla yazıldığından; "Fî-Beyâni Ahvâli'l-Mü'ellifi'l-Fakîr ve Akvâli'l-Musannifi'l-Hakîr" ara başlığı altında müellifin ve musannifin hâlerinden, eserin adı ve yazılış sebebinden ve Akşemseddin'den; "Fî-Beyâni Hatmi'l-Makâlâti Bi-Du'â'i'l-Hâcâti ve'l-Münâcât" ara başlığı altında müellifin ihtiyâcâtını ve münâcâtını arz ettiği duadan sonra şairin adından ve memleketi Karahisar'dan; "Fî'l-Vasiyyeti'l-Erbâb Ulû'l-Elbâb ve Beyâni Târihi'l-Kitâb" ara başlığı altında akıl sahiplerine vasiyette bulunularak eserin yazılış tarihi ve dilinden söz edilir (Sarı 2018: 20). Vahdet-nâme, yazıldığı yüzyıl, yer, zaman, konusu, dili, üslubu ve "vilayet Türkçesi" (Sarı 2018: 8) ile yazılmış oluşu itibariyle benzersiz bir mesnevidir. Eski Anadolu Türkçesi özellikleri hâkim olan eser, yazıldığı zamana göre gelişmiş bir anlatıma sahiptir (Bilgin 2012: 436). Abdurrahim Karahisarî de eserinin benzersiz bir Türkçe kitap olduğunu söyler: "Düşmedi bu resme bir Türkî kitâb / Hak budur vallâhu a'lem bi's-savâb" (Sarı 2018: 260).

Vahdet-nâme üzerine başta İsmail Erünsal'ın (1969) çalışması olmak üzere birçok lisans, yüksek lisans ve doktora tez çalışması yapılmıştır. Eserin, Abdurrahim'in memleketi Afyonkarahisar'daki Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi yazma eserleri arasında (03 Gedik 21899) bulunan ve Osman bin Yûsuf'un harekeli nesih hattıyla yazılan (Komisyon 1996: 500-501) nüshadan hareketle bir doktora tez çalışması yapılmıştır (Karpuz 1991). Afyon Kocatepe Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Nu. Yz. 00025'te Kitâb-ı Vahdet-nâme / Vahdetnâme-i Mısri Sultân adıyla kayıtlı olan ve Felâhi'nin rika hattıyla yazılan nüsha esas alınarak bildiri ve makaleler hazırlanmıştır (Sarı 2017: 2018). Vahdet-nâme Latin harfleriyle yayımlanmamıştır (Sarı 2018).

2. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma modellerinden "Doküman Analizi" yöntemi kullanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var

olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Bu modelde araştırma konusu olan olay, olgu, nesne, birey vb. kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2011: 77). Abdurrahîm Karahisârî'nin nasihatname tür mesnevisi olan Vahdetnâme adlı eserinde ele aldığı şekliyle misâfir/misâfirperverlikle ilgi değer tespiti yapılmıştır. Doküman taraması ile ortaya çıkarılan verilerin analizinde "betimsel analiz yöntemi" uygulanmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlemek, yorumlamak ve okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek 2008). Öncelikle inceleme konusu olan Vahdetnâme adlı mesnevîdeki beyitler halinde ifade edilen misâfirlikle ilgili değerler günümüz Türkçesine çevrilerek analiz edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Abdurrahim Karahisârî'nin Vahdetnâme adlı eserinde ele aldığı şekliyle misâfir/misâfirperverlik değeriyle ilgi tespitler ve telkin edilen öğretiler:

Toplumları birbirinden ayıran öz kültürleridir. Milletler bu değerlerini koruyup kollayarak varlıklarını sürdürebilirler. Milletlerin ortak mirası olan bu sosyal ekonomik bilimsel ve somut ve somut olmayan kültürel miras milletin öz benliğini oluşturur. Değer kavramı için sözlükler genellikle; Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlük (2020).

Değer kavramının bir terim olarak sosyoloji, psikoloji, felsefe vb. gibi değişik bilim dallarında az-çok farklı tanımları olsa da temelde aynı anlamı ifade eder. Milli değerlerin aktarılması ve davranışa dönüştürülmesi önce aile ortamında, daha sonra da toplumsal eğitim kurumları aracılığıyla olagelmıştır. Eğitim kurumları dışında çocuğun okuduğu bazı edebî eserler vasıtasıyla görüp duyduğu değerleri içselleştirmesi sağlanabilir.

Her bireyi yaşam boyu eğitmeyi hedefleyen bu tür didaktik eserler edebiyatta; Farsça adlandırma ile pendname veya Arapça adlandırma ile nasihatname olarak adlandırılmıştır. Nasihat-nâmeler (pendnâmeler) genelde ahlâki-didaktik eserlerdir. Teorik söylemden ziyade ahlaka ve davranışın içselleştirilmesine önem vermişlerdir. Edebî eserler iyiyi, doğruyu estetik bir kaygı ile dolaylı olarak sunduğu için etkili ve önemlidir. Pendname veya nasihatname adıyla bilinen bu tür kitaplar toplumlarda dürüst ve ahlâki bireyleri yetiştirmeyi hedefler.

Nasihatnamelerde bireyleri ilme teşvik edici sözler, tok gözlü olmanın önemi, insanlara iyi davranma, güzel ahlak, sabır gibi konulara çokça yer verilir. Nasihatnâmeler klasik Türk edebiyatının edebi ürünleri arasında içerik ve anlatım tekniği bakımından genç bireylerin ilgisini çekecek nitelikte olmalarına özen gösterilmiş eserlerdir. Böylece bu eserler sadece genç bireyleri hedef alan, onlara kuru öğütler veren edebi eserler olmayıp büyüklere de okuyup kendilerini eğitip geliştirme imkânı sağlayan özellik kazanmışlardır.

Türk edebiyatı tarihinde dinî, ahlâkî-didaktik karakterli eserlerin başlangıcını on birinci yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Türk edebiyatında ilk eğitici ve öğretici eser, İslamiyet sonrası toplumda görülmeye başlayan kültür değişimi, değişen sosyo-kültürel hayatın milli bünyede meydana getireceği zararları sezen Yusuf Has Hacib tarafından yazılmıştır. Kutadgu Bilig sonrasında başlayan süreçte Edib Ahmed Yükneki 'Atabetü'l-Hakâyık, Hoca Ahmed Yesevi Hikmetlerini topladığı Divân-ı Hikmet ile dönemlerinde geçerli bilgi ve değerlerle bireyleri eğitmeyi hedeflemişlerdir.⁴

Anadolu sahası Türk edebiyatında ilk nasihatnâme örnekleri XIII. yüzyılda Yunus Emre'nin Risâletü'n-nushiyye'si ile görülmeye başlar. Genel nitelikleri itibariyle pendnameler, sosyo-kültürel zemini İslama dayanan toplumsal hayatın etik ve davranış formlarını yeni kuşaklara kavratmak benimsetmek ve içselleştirip davranışa dönüştürmelerini sağlamak için yazılmış didaktik eserlerdir. Mesnevi formunda yazılan, tarihsel süreçte toplumsal zevkin imbiğinden süzölmüş bir dil ve üslup ile yazılan, insanları eğlendirerek öğretme yaklaşımını benimsemiş bu tür eserler hemen her kesim ve her yaş gurubundan insanın beğenisini kazanıp ilgisini çekmiştir.

Pendname ve veya nasihatname adıyla bilinen bu tür kitaplar toplumlarda dürüst ve ahlâklı bireyleri yetiştirmeyi hedefler. Toplumların ortak değerleri çerçevesinde süregelen neslin devamı ve toplumun devamlılığı noktasında istendik davranışları içselleştirmiş yeni nesiller meydana getirebilmek için eğitici ve öğüt verici değişik türde eserlere ihtiyaç vardır. Genellikle din eksenli toplumlarda semavî dinlerin ve ahlâk felsefecilerinin ortaya koyduğu ilkeler bu tür eserlerin yazılmasına zemin hazırlamıştır.

Klâsik mesnevî özelliklerine sahip olan Vahdet-nâme'de Arapça 150'den fazla ara başlık bulunmaktadır. Bu başlıklardan biri:

⁴ İnce, Ömer (2020). "Sünbülzâde Vehbî'nin Lütfiyye Adlı Eserinde Değerler Ve Eğitsel Öğeler", Sosyal ve İnsani Bilimler, Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler/2 s.478 IVPE Cetince-Montenegro .

Fî-Şerefi Beyânî Ekrimu'd-Dayfe ve'l-Hizmeti ve Hüsni'l-Hulki ve 'Ulüvvi'l-Himmeti (Misâfire İkrâm Edin! İfadesinin Şerefi ve Hizmet, Güzel Ahlak ve Yüksek Gayret Hakkındadır.)

Misâfirperverlik Türk kültürünün gönül medeniyetimizdeki ulvi değerlerinden birisidir. Misâfir ev sahibine Allahın bir emaneti olarak kabul edilmiştir. Misâfirperverlik değeri, eserde daha çok dîni ve sosyo kültürel referanslarla misâfiri ağırlamanın adabı, ikram etmek, ziyafet vermek gibi usul ve erkan üzerinde durulmuştur. Misâfirlik değerinin ele alındığı bölüm 37 beyitten oluşmuştur.

İy bürâder 'izzet it mihmana sen

Tâ iresin 'izzet-i Rahmâna sen

(Ey Birader! Misâfire ikramda bulun ki sen de Allahın ikramına iresin!)

Bölümün ilk beytinde şâir genel bir seslenme ile: “Ey Birader! Sen Allah katında değer bulmak, kıymetli olmak, muhterem ve mu'teber olmak istiyorsan; sen de önce misâfirine değer ver, itibar göster demektedir. Misâfire değer vermeyen Allah'tan değer bulmaz denklemini kurduğu görülmektedir. Beyitte geçen anahtar kelime: “Rahmân” olup anlamı bütün yaratıklara rızıklarını veren, her an bütün yaratılmışlar hakkında hayır ve rahmet irade buyuran, bütün mahlûkâtına sayısız nimetler veren manasınadır.

Virse mihmanına mü'min nân u âb

Hak ana cennetlerinden açâ bâb

((Bir) Mü'min misâfirine (ikram olarak) ekmek ve su ver(ir)se, Allah (da) ona cennetlerinden kapı açsın!)

Bir mü'min Allahın kendisine verdiği en sıradan nimetlerden olmak üzere misâfirine (bir parça kuru) ekmek ve (bir tas) su verse (bile) Allah ona bu ikramları karşılığı olarak cennetlerinden bir kapı açar. Bu yaklaşım tarzı, misâfire davranış kalıbı olarak “Tanrı Misâfiri” söyleminin değeri ve önemini vurgulamaktadır. “Rahmân”ın kişiye verdiği nimetlerden kişinin de Allah'ın başka bir kulunu yararlandırması yaratıcının memnun olduğu bir durumdur.

Her ki bir dem kıla mihmânın melül

Râzı olmaz andan Allâh u resul

(Her kim ki misâfirini bir an melûl(mahzun) ederse, Allah da Peygamber de ondan razı olmaz.)

Kişi, kapısına gelen bir “Tanrı misâfiri”ne iyi davranmaz, söz ve davranışlarıyla gönlünü incitir kendisinden razı edemezse Allah ve Peygamber de bu kişiden razı olmaz. Allah ve Peygamberinin razı olmadığı bir kişi İslâm temelli sosyo-kültürel bir toplumda makbul bir insan değildir.

Her ki cândan hizmet-i mihmân kılur

Kendüzini lâyıık-ı Rahmân kılur

(Her kim ki candan(isteyerek) misâfir hizmeti yapar(sa) kendisini Allaha lâyıık kılar.)

Hiç şüphesiz misâfir ağırlamak her kişinin imkânları oranındadır. Burada önemli olan misâfire yaklaşım tarzı, ona kullanılan dil ve üsluptur. Kişinin misâfirine cân-ı gönülden davranarak hizmet etmesi esastır.

Her kimün mihmana yüzi tâzedür

Lutf-ı Hakkın ana bi-endâzedür

(Her kimin misâfire yüzü taze(güleç) ise Allahın lütfu o kişiye sınırsız ölçüdedir.)

Tatlı dil ve güler yüz misâfirin önüne konulan ikramdan daha önemli kabul edilir. Güler yüz ve içtenlikle misâfire yapılan izzet ve ikramlar, Hak tarafından kendisine kat kat fazlasıyla verilecektir.

Ol tekellüfden berî iy mizübân

Tâ ziyâfet sana gelmeye girân

(Ey misâfir ağırlayan ev sahibi, misâfir külfetten arınmıştır, Tâ ki ziyafet sana ağır gelmesin!)

Misâfir ev sahibi tarafından bir külfet olarak görülmemelidir. Ziyafet kelimesi anlam çerçevesi açısından ev sahibinin ekonomik imkânları ile yakinen ilgilidir. Ziyafet kelimesi misâfire yedirip içirme, ikram etme anlamlarıyla “rahmân” kelimesi anlam çerçevesiyle örtüşmektedir. Dünyadaki bütün yarattıklarına bol bol ikram eden Allah’ın sonsuz cömertlik sıfatı misâfire ikramda tecelli edebilir.

Bil ki mihmân Hak 'atâsından durur

Anı candan sevmeyen gevden dürür

((Ey ev sahibi!) bil ki misâfir Allah vergisidir. Misâfiri candan sevmeyen ahmaktır.)

Misâfir, kişiler için Allah yanında yer ve itibar kazanmak için bir fırsattır. Misâfiri Allah o kapıya göndermiştir. Bu kendi gelen fırsatı geri çevirmek akıllıca bir davranış değildir.

“Ekrimü 'z-zayfe” didi çün Mustafa

Zayfe ikrâm eyle bul nûr-ı safâ

((Hz.Muhammed) Mustafa “misâfire ikram ediniz” dedi. Misâfire ikramda eyle ki gönül şenliği bul!) Misâfirini memnun ve mutlu gönderenin içinde duyduğu gönül huzuru, insana ferahlık, mutluluk, dinginlik verir.

Bu hususa örnek olmak bakımından Hz. İbrahim ve Mecûsî misâfiri arasında geçen olayı hatırlamak yerinde olacaktır.

Hz. İbrahim (a.s) cömertliği ve misâfirperverliği ile bilinen büyük bir peygamberdir; peygamberlerin atasıdır. Bazı zamanlarda on deve veya iki yüz koyun kestiği ve misâfirlerine ikram ettiği bilinir. Hz. İbrahim'in (a.s) misâfirsiz geçen bir günü olmazdı. Eğer bir misâfiri gelmezse tam öğlen zamanı pazara gider ve bir yabancı bulur, evine getirir, ona yemek ikram ederdi.

Günlerden bir gün eşi Sâre hanım güzel bir yemek hazırlamış, Hz. İbrahim'in misâfirleriyle gelip yemesini beklemiş. Derken Hz. İbrahim çıkagelir fakat yanında misâfir yoktur. Sara annemiz: "Ey İbrahim, bugün misâfirin yok mu?" der. Hz. İbrahim: "Hanım, bugün işlerim vardı; pazara uğrayamadım. Eğer biraz beklersen gidip pazardan bir yabancı getireyim" der. Hanımı "peki, git; bekliyorum sizi" der.

Hz. İbrahim aceleyle pazara gider; yetmiş yaşlarında yaşlı ve yorgun bir yabancıya rastlar ve ona: "Beyefendi, yabancı görünüyorsun; bana misâfir olur musun?" der. Aslen Mecusi (ateşperest) olan yabancı da Hz. İbrahim'in teklifini memnuniyetle kabul eder ve evine giderler.

Hz. İbrahim temizliğe çok dikkat ettiği için ellerini yıkaması ve abdest alması için adama su yolunu gösterir. Fakat adam Mecusi olduğu için Müslüman olmaya zorlandığını düşünerek abdest almayı kabul etmez ve: "Birader! Bir

lokma ekmek için beni dinimden mi döndürmek istiyorsun?" diyerek Hz. İbrahim'e tepki gösterir. Hz. İbrahim adamın tepkisine bir anlam veremez, biraz da hiddetlenerek: "Ben sana temizliği öğretmek istedim. Bütün istediğim bu. Ama istemiyorsan yine de sen bilirsin" der.

Mecusi adam da yemek yemeden evden çıkar ve Pazar yerine geri döner. Hz. İbrahim (a.s) adamın kaba davrandığını düşünür ve geri dönmesi için ısrarcı olmaz. Arkasından vahiy meleği Cebrail gelir; Allah'ın selamını Hz. İbrahim'e ilettikten sonra şöyle der: "Allah buyuruyor ki: Ey İbrahim, ben o Mecusi adama yetmiş yıldır rızık veriyorum. Sen bir öğün yemek ona vermekte sıkıntı çektin, Çabuk git o adamı bul ve ona yemek yedir."

Hz. İbrahim (a.s) hızla ve büyük bir telaşla evden çıkar ve Pazar yerine gider, fakat adamı bir türlü bulamaz. Pazar yerindeki insanlara onu tarif ederek: "Yetmiş yaşlarında, böyle böyle bir adam gördünüz mü?" diye sorar. Onu tanıyanlar: "O dediğin yetmiş yaşlarındaki adam biraz önce şehirden çıktı" derler. Hz. İbrahim (a.s) "Mutlaka o adamı bulmalıyım" der ve peşine düşer.

Nihayet onu bulur, ondan özür diler ve der ki: "Rabbim, sana gösterdiğim bu tavır yüzünden beni kınadı ve bana dedi ki: Git çabuk o adamı bul ve ona yemek yedir. Lütfen geri gel, birlikte eve gidelim." Mecusi adam hayretler içinde kalır ve Hz. İbrahim'e: "Demek senin Rabbin bu kadar merhametli ve izzet sahibidir, öyle mi? Eğer Rabbin böyle diyorsa Rabbin de Haktır, dinin de haktır" der ve Müslüman olur.

Her ki mihmanına kıla ihtirâm

Muhterem olur cihânda nîk ü nâm

(Her kim ki misâfirine hürmet ederse, dünyada iyiliği ve ünü hürmetli olur.)

Tanrının kişiye emaneti olarak kabul edilen misâfirin yeri ve önemi hem dinimizde hem de kültürümüzde yüksektir. Toplum içerisinde emanetin özenle korunması esastır. Hiç kimse değerli bir emanetini ona hor bakacak kimseye teslim etmek istemez. Toplumdaki iyi veya kötü gibi ünlenmeler kişi davranışlarından doğup dilden dile, kulaktan kulağa çoğalır.

Hâs ola ger 'âmm mihmânun senün

Önine gelmek gerek nânun senün

((Ey kişi!) Senin misâfirin umumdan da olsa özel olmalıdır. Senin ekmeğin(ikramın misâfirin) önüne gelmelidir.)

Ev sahibi için misâfir kim olduğu bilinmeyen bir Allah emanetidir. Misâfirin kim olduğuna bakılmadan ona özel bir hassasiyet gösterilmelidir. Misâfir toplumda ister makam mevki sahibi özel biri, isterse genel kitleden sıradan avam bir kişi olsun kendisini özel hissedecek bir ilgi görmelidir. İzzet ikramda bulunulmalıdır.

Az eger çok neye kim gücün yiter

Önüne getür fakirün mâ-hazar

((Ey kişi!) Az veya çok (ikramda) gücün neye yeter ise, hazırladıklarını fakirin önüne getir.)

Misâfiri memnun edecek şek ikram değil, tatlı dil ve güler yüzle gösterilen ilgidir. Samimiyetle bölüşülen ekmehtir. Gönül zenginliği sofraya zenginliğinden daha önemli olup, külfete girmeden, sıkıntı yaşamadan az ya da çok demeden elde ve evde bulunan kendi yiyeceğini misâfiriyle paylaşmak değerlidir.

Kudretün yitdükçe eyle hizmeti

Tâ bulasın sen de hürmeti

(Gücün yettikçe hizmet et! Tâ ki sen de hürmet bulasın!)

Hizmet güç yeterlikle alakalı bir durumdur. İnsanın gücü elverdikçe hizmet etmelidir. Bu çaba kişiye sağlık zindelik huzur ve gönül ferahlığı olarak geri dönecektir.

Bunda kim eyledi merdân hizmetin

Anun ide çerh-gerdân hizmetin

(Burada kim ki adamların hizmetini eylediyse, Felek(çerh-gerdan) da onun hizmetini etsin(işi gücü rast gitsin)!

Şaire göre karşılık beklemeden yapılan hizmet Yaratıcı tarafından takdire değerlidir. Burada insanların işini kolaylaştıran, onlara yardım eden kişinin de işi gücünü Allah rast giderir, kolaylaştırır.

Hizmet için her ki bağlaya kemer

Görmeye âfet-i dünyadan zarar

((Misâfire hizmet için)her kim ki kemer (önlük) bağlar ise, dünya âfetlerinden bir zarar görmesin!) Allahın kullarına hizmet için yola koyulmuş, kuşak

bağlamış kişiye dünyada güçlük yoktur. Şâir burada da görüldüğü gibi ifadelerinde dua formunda anlatımı benimsemiştir. Bunun sebebi duaya mazhar olmak için halk arasında misâfirperverliğe ilgiyi arttırmak olarak düşünülebilir.

Her ki takvâ ehline hizmet kıla

Hak ana ni'met vire 'izzet kıla

(Her kim ki takvâ ehline hizmet ederse, Allah ona ni'met versin, değerli kılsın!)

Takvâ kelimesi, her tür günahattan kendini korumak, dinin yasak ettiğinden veya haram olduğunda şüphesi olan şeylerden çekinmek, Allah'ın rızasına uygun yaşama iradesi göstermek manasına bir kelimedir. Bu bağlamda hareket ve çaba gösteren samimi Müslümana da takvâ ehli denir. Allah rızasına uygun yaşama tarzını benimsemiş insanlar misâfir olduklarında yardımcı olmak, işlerini kolaylaştırmak Allah'ın ödüllendireceği bir davranıştır. Bu ödül takvâ ehline hizmet eden kişiye Allah'ın değer vermesi, azîz kılması nimetlerini çoğaltması şeklinde olacaktır.

Hizmet ehline olur cennet me'âb

Haşr olıcak bî-hisâb u bî-azâb

(Hesapsız ve azapsız haşrolunca, hizmet ehline cennet sığınılacak yer olur.)

Misâfir ağırlayarak Allahın rızasını kazanan kişi için Cennet; hesapsız ve azapsız emîn bir sığınma mekânıdır. Misâfirinin gönlünü kazanan için bu dünyadaki kazanımlardan başka ölüm sonrası hayat için de müjde verilmektedir.

Hizmet ehli kim ider cürm ü günâh

Yig o 'âbiddin ki gözler 'ızz ü câh

(Günah ve kabahat eden hizmet ehli, değer ve yer(makam) gözetken kuldan iyidir.)

Misâfirine tatlı dil, güler yüzle hiçbir karşılık beklemeden izzet ikramda bulunarak hizmet eden kişi Allah katında suçlu ve günahkâr olsa da, yaptıkları karşısında değer, makam ve rütbe beklentisi içinde olan ibadetli kuldan iyidir.

Hizmet ehline virür ol müste'ân

Sâyim ü kâyim sevâbın bi-gümân

(Kendisinden yardım istenen Allah, hiç şüphesiz (namaz ve oruç) ibadetlerinin sevabını verir.)

Hizmet ehline 'atâ kılur Hudâ

Anlarun ecrin ki kılurlar gazâ

(Hizmet ehline ki yaptıkları gazanın sevabını Allah verir.)

Misâfir kuluna yapılan her tür iyiliğe karşılık Allah kefil ve vekildir. Misâfirperverlik değeri Türk toplum hayatında insan ilişkilerinin çıkarsız bir şekilde yapılması yönünde dînen teşvik edilmiştir.

Hizmet it eyle tevâzu' iy cüvân

Dostun olsun kamu halk-ı cihân

(Ey yiğit! Tevazu ile hizmet eyle ki bütün dünya halkı senin dostun olsun!)

Hiç şüphesiz Tanrı misâfirini ağırlamanın karşılığı da Tanrıdan beklenir. Alçak gönüllülük yüce bir erdemdir. Misâfirini yüce gönüllülükle tevazu içinde ağırlayan yiğit kişi çevresindeki her insanın samimî dostluk ve takdirini toplayan bir insandır.

Mâl için baya tevâzu' kim ide

Şübhesüz sülsân-ı dînidün gide

(Mal için zengine kim tevâzu ederse şüphesiz dinin üçte ikisi gider.)

Tevazu herkese eşit gösterilmesi gereken bir davranıştır. Zengine ayrı fakire ayrı olması ikiyüzlülük, çıkarıcılık ve samimiyetsizliktir. Toplumsal hayatta tevazu Hz. Peygamber tarafından övülmüş iyi bir davranış kalıbıdır. Peygamberimiz "Kim ki tevazu gösterirse Allah onu yükseltir ve kim de kibir gösterirse Allah onu alçaltır" şeklinde uyarıda bulunmuştur. Bu hadis söz konusu olan tevazu Allah rızası için gösterilen bir tevazudur. Peygamberimiz bir hadis-i şeriflerinde: "Kim ki bir zengine zenginliğinden dolayı tevazu (alçak gönüllülük) gösterirse dinin üçte ikisi gider" uyarısında bulunmuştur. Beyitte telmih edilen bu hadis-i şeriftir.

Hâdim ol kim sonra mahdum olasın

Eylük it kim sonra eylük bulasın

(Hizmet eden ol ki sonra sen de) hizmet edilen olasın. İyilik et ki sonra (sen de) iyilik bulasın!

Dünya için genellikle yapılan tanımlamalardan birisi “etme bulma dünyası” söylemidir. “Ne ekersen onu biçersin” sözü de kişi davranışlarının kişiye aynıyla yansımaları anlamıyla kullanıldığı bilinmektedir.

Hizmet iden kul olur mahbûb-ı Hak

Tâlib ol hizmet kıl ol matlûb-ı Hak

((Misâfire) hizmet eden kul Allah’ın sevdiği kul olur. Hakkı isteyen ol, hizmet et, bunu iste!)

Samimiyetle ve karşılık beklemeden yapılan iyilik ve davranışlar daha da makbul ve değerlidir.

Allah’ın (misâfir) kullarına kimseden bir çıkar gözetmeden yardımcı olan kişi Allah’ın muhabbetini kazanmış kişidir. Şâire göre kişinin amacı hizmete tâlib olarak Hakkın muhabbetini istemek olalıdır.

Hizmet ile bende ma’bûdun bulur

Hizmet ile Hâlikın ‘ârif olur

Kul, (misâfire) hizmet ile ma’budunu bulur. Yaratanına hizmet ile (kişi) ârif olur.)

Kişiler için Hakk’a yakın olmanın en kolay yolu misâfirperverliktir. Kul “Tanrı misâfiri”ne hizmet ederek Hakkın sırlarına eren “ârif” olur.

Hak sana hizmet bititsün kıl duâ

“Leyse li’l-insâni illâ mâ se’â”

((Ey kişi!) Dua et Allah sana hizmetini tamamlatsın! (Allah Kutsal Kitabında - Necm/39) “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur!”

İslam öğretisine göre Allah yarattığı kulunu başıboş bırakmamıştır. Birey akıl ve mantığıyla yaptığı her tür eylem ve söylemlerin sorumluluğunu taşır. Beyitte Kutsal Kitaptan yapılan aktarımda: "İnsan için kendi çalışmasından

başka bir şey yoktur." (en-Necm, 53/39) denilmektedir. Bu âyette bireyin insanların iyiliğine dönük çalışmasından başka hiç bir şeyin kendisine yararının olmayacağı vurgulanmıştır. Bireyi insanlara dönük iyi ve güzel şeyler yapmaya yönelik bu tavsiye ve telkin her kişiye nasip değildir. Kişi bu allahın bu fırsatı kendisine vermesi için Hakk'a dua etmelidir.

Halka hizmet Hak için olsa yakîn

Hak içündür girü ol hizmet hemîn

(Hak için halka hizmet kesin (yakîn) bilgi olsa da o hizmet (sadece) Hak içindir.)

İslâm kültüründe insan ve toplum için yapılan hayır ve güzel davranışlar "Allah için" yapılmış kabul edilir. Bu yaklaşıma göre Allah için yapılan her şey esasen toplum için yapılıyor demektir. Bu açıdan, "Halka hizmet Hakk'a hizmettir." Her asırda karşılık bulmuş, sıkça kullanılmış adeta slogan bir cümle olmuştur.

Hak için açlar toyur iy nik nâm

Tâ behişt içinde tutasın makâm

(Ey nâmı iyi insan! Hak için açlar doyur ki Cennet içerisinde (güzel bir) makam tutasın.)

Bireyin topluma karşı duyarlı bir sorumluluk duygusuyla elindeki imkânları içinde bulunduğu toplumun ihtiyaç sahiplerinin hizmetine yönelik harcaması çok anlamlı ve değerlidir. Bunun için kişiler imkânlarını kullanarak iyiliği kurumsallaştırmak üzere aşevleri imaretler kurarak kalıcı hale getirmişlerdir. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma bilinciyle yapılan bu davranışlar toplum için örnek olmuştur. Kişiler için yaşarken ölüm ötesi bir yaşam için topluma karşı iyilik yapma tutkusu kişilere büyük bir gönül huzuru vermiştir. Beyitte, kendisi adına kendi yarattıklarına iyilik ve güzellikler yapan kişiler için Hakk'ın Cennet içerisinde güzel yer ve makamlar vadettiği hatırlatılmıştır.

Kim yalıncağa geyürse câmesin

Hak ana bahş ide rahmet nâmesin

(Kim ki çıplağa elbisesini giydirirse Allah ona merhamet belgesini bahş eder.)

Ton ile tonatsa 'ârî cismi kim

İki âlemde mu'înidür kerîm

Giysi ile çıplak bedeni giyindirirse, kerîm olan Allah iki dünyada onun yardımcısıdır.)

Hiç şüphesiz insanlara iyiliğin pek çok çeşidi vardır. İyilik insanları bir dert ve sıkıntısından kurtarmaktır. Aç olanı doyurmak, üstü başı olmayanı giydirmek, ekonomik destek vermek bunlardandır. Özveri bağlamında bir kişinin ihtiyacını karşılayarak derdine çâre olmak güzel bir davranıştır. Şâire göre kıyafeti olmayan bir insana kendi giysilerinden vererek giyindirmek kişiyi Hakk'ın rahmet belgesine kavuşturur. Kişi hem bu dünyada yaşarken hem de ölüm ötesi hayatta dara düştüğünde “kerîm” olan Allah bu kişinin yardımcısıdır. Bu durumda kişilere yapılan iyilik dolaylı olarak kişinin kendine yaptığı iyilik olarak değerlendirilmektedir.

Bu cihân zahmetlerine sâbir ol

Vakt-i ni'metde velikin şâkir ol

(Ey kişi! Bu dünyanın güçlüklerine sabırlı ol! Ancak nimet bulduğun zaman da şükredici ol!)

İmkânların sınırlı, ihtiyaçların sınırsız olduğu bir dünyada yaşamının kendine göre zorluklarının olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Huzurlu ve mutlu yaşama yollarından biri sabırlı olmaktır. Yaşam tek düze değildir. Güçlüklerle kolaylıklar, iyiliklerle kötülükler vb. yaşamda karşılaşılan zıtlıklar iç içe geçmiş olarak bulunur. Birey sıkıntılı zamanlarda sabretmeyi ve şükretmeyi başarabildiği oranda mutluluğu yaşayabilir. Beyitte kişiye verilen öğüt dünya sıkıntılılarıyla karşı karşıya kaldığında sabırlı olurken; ni'met zamanlarında da azımsamayarak şükretmektir.

Merd-i râha dâm olmaz kasr u bâğ

Toptoludur gönli âh u derd ü dâğ

(Yolcu insana bağ ve saray (yolundan alıkoyan) tuzak olmaz. (Yol adamının) Gönlü âh! dert ve höz ile doludur.)

Gönlü Allah rızası kazanmak gibi bir dert, Hakk'a kavuşmak gibi bir aşk ateşiyle dolu olan, O'na ulaşmak için O'nun yoluna çıkan insana bağ bahçe saray gibi maddî nesnelere yolundan döndürmeğe tuzak olmaz. Bu aşk ateşi onu menziline kavuşturacak önemli bir güçtür. Bir tarikat büyüğü olan şair eserinde tavsiye ve telkinlerini tasavvufun temel yaklaşımları doğrultusunda yapmıştır.

Ger sarâyun yiri olsa âsmân

Âhir olursın yir altından nihân

(Eğer (bu dünyadaki) sarayının yeri gökyüzü olsa da sonunda yer altında (mezarda) saklı olursun.)

Hayatın gerçekliği bu dünyaya ait olan bu dünyada kalır. Dünya hayatı albenisi yüksek bir serüvendir. Platon'un yaklaşımıyla görüngenü dünyasında sanal bir gerçekliği yaşayan kişiler için ölüm uzak görünür. Dünyaya ait nesnelere yeri, büyüklüğü veya küçüklüğü önemli değildir. Kişinin sahip olduğu, içinde yaşamaktan keyif aldığı sarayın yeri gökyüzünde olsa bile, sonunda kişinin reel gerçekliği yer altında nihân olmasıdır. Beyitte dünyaya ve yaşamın gerçekliğine ilişkin tezatlar üzerinden çarpıcı bir sona dikkat çeken şâir, bireyi yaşamı sorgulamaya yönlendirmiştir.

Sen de Rüstem gibi olsan kadri zûr

Âhirün Behrâm gibi ola gûr

(Sen de Rüstem gibi gücü kuvvetli olsan da sonun Behrâm gibi mezar olur.)

Beyitte telmihen iki İran efsânevi kahramanın nadı geçmektedir. Bunlardan Zâl oğlu Rüstem gücün kuvvetin yenilmezliğin sembolü olarak kabul edilmiştir. Firdevsî'nin Şehnâme adlı eserinde, hayatı başarılarla geçmiş millî efsânevi bir kahraman olarak tanıtılır. İslâm sonrası İran kültüründe önde gelen efsanevi kahraman arasında yer almıştır. Rüstem, üvey kardeşi Şeğâd'ın hileleriyle mızrak ve hançer dolu bir kuyuya düşürülerek atıyla birlikte öldürülmüştür. Mutasavvıf şairler bir yorum yaklaşımıyla Rüstem'in boyun eğdiren zorlu tarafından hareketle tasavvufa giren kişinin nefsi-i emmâresini yenilgiye uğratıp nefsini egemenliği altına alması arasında teşbihlerde bulunmuşlardır.

Beyitte telmihen hatırlatılan ikinci kişilik Behrâm-ı Gûr'dur. Behrâm'ın doğum tarihi belli değildir. Taht ve saltanat mücadelesi içinde bir hayat yaşamıştır. Rivâyete göre yaban merkebi (gûr) avı sırasında bir çukura düşerek kaybolmuş, başka bir rivâyete göre ise eceliyle ölmüştür. İnsan ölümlüdür. İnsanoğlu için yaşamın sonunu bilmek mümkün değildir. Kişi Rüstem gibi çok güçlü de olsa sonunda Behrâm gibi bir çukur yaşamının sonu olabilir.

Merd-i râh ol surete virme gönül

Mâni' olmaz suret olsa kirtü kûl

Yol eri⁵: Salik, mürit, tarikat ehli.

Kirtü⁶: Sahih, doğru, hak, salih.

(Ey yol insanı! O (görünen) surete gönül verme! Kul sâlih ol(ur)sa sûret (yola) mâni' olmaz.)

Bir amaç için hedefe varmak üzere yola koyulan kişi işin özünü kaybedip görüntüye gönül vermemelidir. Sûret insanları yanıltıp yolundan alıkoyabilir. Sâlih Kul için suret yola, varılacak menzile engel değildir. Doğru insan, suretlere aldanıp hedefini şaşırmaz.

Tut ki dünyâ 'ârifün milki dürür

Ne zarar çün mülki Allah'un görür

(Var say ki dünya ârifin mülküdür. (Bu görüşün) ne zararı var? Çünkü (ârif) mülkü Allahın görür.)

Olaylara bakma ve algılama her zaman önemlidir. Söz gelimi bu fânî dünya ârifin mülkü olsun. Ârif bu dünyayı zaten Allah'ın görüp bildiği için bu yorumun ârife bir zararı yoktur. İrfan öğretisindeki "Lâ mevcûde illâllah" ilkesinden dolayı her şey O'dur; her şey O'ndandır.

'Abd olsa seyyid-i milk-i yemîn

Mâlı kimün mülki olur iy emîn

(Kul yemîn(dünya) mülkünün efendisi olsa da (kulun) malı kimin mülkü olur Ey emîn kişi!)

Varlığı yaratan Hak, o varlık âleminin içinde de insanı efendi kılmıştır. Allah yanında kul; varlık arasında "eşref-i mahlûkât" olarak efendi olan insanın malı kimin mülkü olur ey güvenilir insan? Eserin müellifi Abdürrahîm Karahisârî mantıklı çıkarımlar ve sorularla insanları doğru düşünüp doğru çıkarımlar yapmaya yönlendirmektedir. Sûretâ insanınmış gibi görünen mal-mülk gerçekte insanın sahibi olan Hakk'a aittir. Yunus Emrenin ifadesiyle:

Mal sahibi mülk sahibi,

Hani bunun ilk sahibi,

⁵ Yavi, Fecri (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe dini terimler. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 8(3), 1402-1436.

⁶ _____ a.g.e. 8(3), 1402-1436.

Mal da yalan mülk de yalan,
Var gel sen de biraz oyalan.

Hâlikından her kim ol gâfil degül

Menzili ‘âli dürür sâfil degül

(Her kim ki yaradanından gâfil değildir, (o kişinin) menzili alçak değil yücedir.)

İrfan öğretisinde gâfil Hakk’tan habersiz olan kimsedir. Hakk’tan gâfil olmayan kişinin hedefi aşağılarda değil; yücelerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler:

XV. asıda yaşamış Abdurrahman Karahısârî “Vahdetnâme” adlı eseriyle hem halkı hem tarikat müridlerini varlığın birliği bağlamında eğitmeyi amaçlayan eserini kaleme almıştır. Dînî-ahlâkî didaktik mesnevilerde görüldüğü üzere eserini muhtelif başlıklar altında toplamıştır. Kutadgu Bilig 88 başlık altında toplanırken bu eserde 150’den fazla konu başlığı vardır.

Eserin halkı eğitmek öğretmek yanında müridlerine de yol âdâbını öğretmek, onlara öğüt vermek amacıyla kaleme aldığı nasihatnâme türündeki “Vahdetnâme” dînî, tasavvufî ve ahlâkî kurallar yanında, çeşitli sosyo-kültürel konular ele alınmıştır. Beyitlerde belirli bir kişi ve toplum ifade edilmeyerek genel bir seslenme tercih edilerek toplumun tamamı muhatap alınmıştır.

Eserde ele alınan değerler, genel özellikleri itibariyle dînî-ahlâkî didaktik mesnevîler çizgisinde olup; kişinin hem bu dünya hem de öteki dünyasını iyileştirmeye yönelik değer ve eğitsel öğelerdir. Eserde ele alınan değerlere toplu olarak bakıldığında tüme varım yöntemiyle; huzurlu ve mutlu bir toplumsal hayatın kurulması ancak iyi yetişmiş, değerleri olan bireylerle mümkündür tezinden yola çıkıldığı değerlendirilmektedir. Toplumsal yaşamda önemli ve gerekli olan sağlıklı insan ilişkileri, ekonomik, ahlaki ve dini değerler bir bütün olarak ele alınmıştır.

Dînî literatürde “din nasihattir” denildiği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda bir nasihat dini olan İslam’ın ilim irfan sahibi olan insanlara nasihat yükümlülüğü verdiği kabul edilir. Bu konuda halka söyleyecek sözü olan,

sorumluluk duygusuna sahip kişiler şiir veya nesir yoluyla düşüncelerini toplumla paylaşmışlardır.

Bu eserde de bilge ve kâmil bir kişiliğin bilgi, birikim ve tecrübelerinden mülhem tavsiye telkin ve öneriler gelecek kuşaklara sunulmuştur. Eserde 37 beyitlik bir bölüm halinde ele alınıp işlenen misâfir kavramı ve misâfirperverlik değeri gerçek anlamından başlayıp, tasavvufi zemine götürülmüştür. Misâfirlik ve nisâfirperverlik maddeden manâya aktarılmak suretiyle insana içinde bulunduğu şartlar düşündürülüp kendisinin sorgulama yapması sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akçay, Gülçiçek (2017). “Şeyh Abdurrahîm Karahisârî” “Abdürrahim Karahisârî'nin Hakikat Arayışı, *Eskişehir OĖÜ İlah. Fak. Der. S.VII. C.4. s.97-130*. Eskişehir.

Baki, Edip Ali (1953). Mısırlıoğlu Abdurrahim Karahisârî, Afyon.

Bilgin, Azmi (2019). *Vahdetnâme*. TDV İslâm Ansiklopedisi, C: 29, s. 435-436.

Erünsal, İsmail (1971). “Tasavvuf Edebiyatımızdan Örnekler: Abdurrahîm Karahisârî'nin Vahdetnâmesi”, *Diyanet Dergisi*, sy. 114-115, s. 435-439, Ankara.

İnce, Ömer (2020). “*Sünbülzâde Vehbî'nin Lütfiyye Adlı Eserinde Değerler Ve Eğitsel Ögeler*”, Sosyal ve İnsani Bilimler, Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler/2 s.478 IVPE Cetince-Montenegro .

Karasar, Niyazi (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Nobel Akademi.

Karpuz, Ömer Hacı (1991).*Gramer İncelemesi-Metin-İndeks.(Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Keskin, Ayşe Gülay (2001). *Abdurrahim Karahisârî'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetnâme Mesnevisinin Tenkitli Metni (Yayınlanmamış Doktora tezi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kıstırak, Saim(1999). *Abdurrahim Karahisari'nin Vahdet-name'si (tenkitli metin-sözlük)* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi).

Köprülü, Mehmet Fuat (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (haz. Orhan F. Köprülü)*, s. 340, Ankara.

Nasrattınoğlu, İrfan Ünver (1971). *Afyonkarahisarlı Şairler Yazarlar Hattatlar*, s. 10-13. Ankara.

Sarı, Mehmet (2018). “Vahdetnâme'nin Bilinmeyen Bir Yazma Nüshası”, *ASOS JOURNAL (The Journal of Academic Social Science)*, S. 66, s. 1-35,

Sarıtaş, Kamil (2015). *Mısırî Sultan Abdürrahim Karahisârî'de Tasavvuf Felsefesi*. Afyonkarahisar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları

Sarıtaş, Kamil Abdürrahim Karahisârî'nin Hakikat Arayışı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 97-130.

Yavi, Fecri (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe dinî terimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1402-1436.

Yıldırım, Ali; Şimsek, Hasan (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 baskı: 1999-2018).